

INFORMACE ZPRÁVY LITERATURA

OČÍM NA ODIV. VÝZDOBNÉ TECHNIKY V MALÍŘSTVÍ A SOCHAŘSTVÍ 14.–16. STOLETÍ

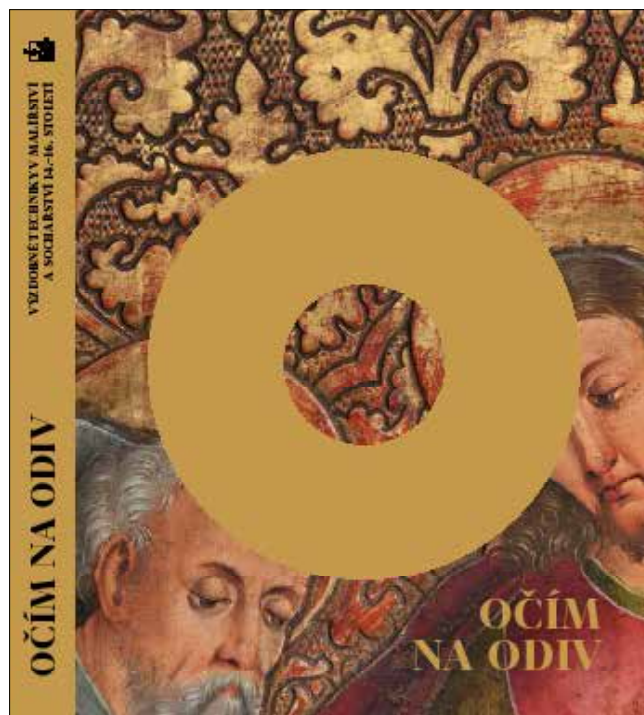
Helena Daňková, Štěpánka Chlumská, Radka Šefců (eds.)

Michal Ďurovič

Publikace Národní galerie Praha *Očím na odiv* s podtitulem *Výzdobné techniky v malířství 14.–16. století* je výsledkem mezioborové spolupráce historiků umění, přírodovědců a restaurátorů, jež je v této významné kulturní instituci rozvíjena po mnohá desetiletí. Je zároveň jedním z výstupů výzkumného projektu podpořeného z programu ministerstva kultury NAKI, který se zabýval studiem historických technologií gotického umění bohemikální provenience. Sledovaná problematika byla zevrubně prozkoumána a příkladně odborně i publikačně zpracována a jistě si zaslouží pozornost konzervátorské a restaurátorské obce. Už jen fakt, že došlo k novému zhodnocení fondu unikátních děl středověku a rané renesance bohemikální provenience ze sbírek Národní galerie Praha by byl dostačující argument, proč knize věnovat čas. Ale odborníci stejně měrou ocení i informace o možnostech využití nových analytických a zobrazovacích metod pro zvýšení míry poznání materiálového stavu jednotlivých děl. Vhodně zvolené metody průzkumu demonstrují, jak lze prohlubovat konkrétní poznatky o stavu, technice a autorských i dílenských specifikách děl. Recenze, kterou přinášíme na stránkách Fóra pro konzervátory-restaurátory, byla zpracována jedním z odborných oponentů projektu. Nelze než nesdílet přesvědčení, že editorsky a graficky skvostně vypravená publikace by neměla chybět v žádné kvalitní knihovně. Knihu lze zakoupit mimo jiné na e-shopu Národní galerie. Neváhejte!

Jak v úvodu píše jedna z editorek monografie Štěpánka Chlumská, tato publikace volně navazuje na monografii *Očím skryté* zaměřenou na podkresbu obrazů, tedy na samotnou počáteční fázi vzniku malířského díla. Jak editorka zdůrazňuje, v mnohém z výsledků tohoto předešlého výzkumu publikace *Očím na odiv* vychází a navazuje na ně. Zdokonalující se instrumentálně-analytické přístroje a metody, optická a elektronová mikroskopie, kontinuálně doplňované databáze spekter pigmentů, poživ, celulózových a lignocelulózových materiálů, softwarové statistické zpracování výsledků jsou mocné nástroje současného přírodovědeckého zkoumání uměleckých děl. Velmi často poskytují nové a dosud netušené informace o použitých materiálech, technikách, výstavbě a výzdobě díla. Avšak bez současného uměnovědného výzkumu, zpracování a interpretace výsledků, jejich zasazení do historického kontextu jsou to pouze spektra a chemické vzorce látek. Nesmírně cenný je také pohled a zkušenosti restaurátora, který je ze všech zmíněných profesí s uměleckým dílem v nejtěsnějším kontaktu. Vše shora zmíněné lze v publikaci *Očím na odiv* nalézt opravdu měrou vrchovatou. V *Úvodu* Štěpánka Chlumská krátce čtenáři nastiňuje témata, která jsou v monografii podrobně zpracována. Popisuje členění jednotlivých kapitol, které jsou věnovány výzdobným technikám deskových obrazů ve 14. a první polovině 15. století. V katalogové části monografie je pak uvedeno 40 vybraných děl, na kterých jsou výzdobné techniky podrobněji popsány a ukázány.

Více jak 300stránková publikace je věnována čtyřem základním tématům. První z nich – autorkou je Radka Šefců – nese název **Zlato, stříbro a cvišgold** a věnuje se technikám pokovení. Pokovení plátkovým nebo práškovým kovem ve středověku bylo nedílnou součástí výtvarných děl.

Byly využívány plátky nebo prášky zlata, stříbra nebo jejich slitin a tzv. cvišgold (z německého zwischgold), který se získával stepáním plátků zlata a stříbra a používal se výhradně ve druhé polovině 14. století. Na deskových malbách byly takto kovem provedeny plochy pozadí, svatozáře, atributy, ozdobné prvky oděvů atd. Autorka v této kapitole popisuje také vliv podkladu použitého pro pokovení, protože díky synergickému působení kovu a podkladu bylo dosahováno lesklého, matného, pololesklého nebo polomatného povrchu. Výzkum provedený autorkou ukázal, že podkladovou vrstvu většiny uměleckých děl bohemikální provenience od 14. století do počátku 16. století tvoří přírodní křída (rujánská), velmi výjimečně křída šampaňská (např. malby Mistra Křížovnického, Mistra Litoměřického a Mistra Rokycanského oltáře). Pokovovalo se na červený poliment (červená hlinka pojená proteinovými pojivy). Výzkum však také ukázal na nejvýznamnějších deskových obrazech ze Sbírek starého umění Národní galerie v Praze z období druhé poloviny 14. století a počátku 15. století použití černého polimentu (pravděpodobně lampová čerň). Jednalo se například o Votivní obraz Jana Očka z Vlašimi, díla Mistra Třeboňského oltáře. Na deskách skříně a nástavce Křivoklátského oltáře bylo analýzami prokázáno, že plátky zlata byly také položeny na poliment obsahující bismut, což představuje poměrně neobvyklý technologický postup. Výsledky materiálového průzkumu kovových fólií včetně popisu použitých analytických metod jsou velmi podrobně shrnuty v tabulce *Technika pokovení na deskové malbě*, kde kromě Radky Šefců je jako spoluautorka uvedena její spolupracovnice Martina Bajoux Kmoníčková.

Autor druhé kapitoly **Technika ražené výzdoby středověkých obrazů bohemikální provenience** Adam Pokorný se zabývá zdobením pokovených ploch obrazů formou ražené výzdoby. Většinou byly takto zdobeny zlacená pozadí, svatozáře, insignie, atributy a mnohdy umělec spojil tuto techniku s malbou. Technika byla využívána nejen v deskové malbě, ale také v nástěnné malbě, knižní malbě nebo polychromii soch.

Také při tvorbě řady umělecko-řemeslných děl byla tato zdobná technika využívána. Ať už se jednalo o šperkařství nebo knižní vazbu zdobenou slepotiskem. V české literatuře lze nalézt několik základních studií, které se věnují technice puncování (Mojmír Frinta, Mojmír Hamsík, Věra Frömllová či samotný Adam Pokorný). V další části autor velmi podrobně na řadě významných deskových obrazů popisuje využití různých typů punců a radýlek, srovnává jednotlivé koncepty výzdoby a vše dokládá bohatou fotografickou dokumentací. Výčet popisovaných děl by byl velmi obsáhlý, proto jen namátkou: Madona z Veveří, Madona zbraslavská, Madona strahovská, Madona římská, Votivní obraz Jana Očka z Vlašimi, Třeboňský oltář a mnoho a mnoho dalších. Je zajímavé, že techniku ražené výzdoby dílna a okolí Mistra Theodorika nevyužívala a tuto zdobnou techniku nahrazovala plastickými aplikacemi, tzv. pastigliemi. Jako předsílá kapitola je i text Adama Pokorného zakončen velmi podrobnou tabulkou s poněkud dlouhým názvem *Techniky ražené výzdoby na deskových malbách bohemikální provenience (1340–1450) a na vybraných deskových malbách z dílny Mistra Svatojiřského oltáře*, ve které jsou dokumentovány jednotlivé tvary punců.

Jan Klípa se věnuje v kapitole nazvané *Plastická výzdoba karlštejnských obrazů Mistra Theodorika, inventura problematiky po dvaceti letech* technologickým inovacím, které uvedl do českého prostředí Mistr Theodorik. Autor této části monografie uvádí, že inovativní postupy Mistra Theodorika lze rozdělit do tří skupin. Jedná se o aplikaci řezaných dřevěných štítů na desky znázorňující svaté panovníky, stříhaných a tepaných prvků přímo z drahého kovu (svatozáře korun králů, jílice mečů, žezla atd.) a drobných zlacených plastických reliéfů. S posledně jmenovanou zdobnou technikou je dle autora spojeno několik otázek, které zatím zůstávají bez uspokojivé odpovědi. V první řadě jde o terminologický problém, kdy výraz pastiglia pro označení plastických reliéfů začal být v zemi svého vzniku – Itálii – používán až od druhé poloviny 19. století a jednalo se o opakované vrstvení zpravidla křídlové hmoty na plochu obrazu, kde ručně byl vytvořen požadovaný tvar. Naopak dílna Mistra Theodorika využívala otisku do plochy nebo tlačení či lití do formy. Proto je v tomto případě používán spíše pojem reliéfní aplika nebo plastická aplika. Další otázkou, na kterou zatím nebyla dána jednoznačná odpověď, je původnost dochovaných plastických aplik. Řada významných českých restaurátorských osobností, které deskové obrazy z kaple sv. Kříže v minulosti restaurovaly (především Bohuslav Slánský a Mojmír Hamsík), sice vyslovily názory na původnost plastických aplik. Bohužel jsou to názory protichůdné a tak nezbude než se opřít o výsledky budoucího restaurátorského, chemicko-technologického a archivního výzkumu.

Pressbrokát, tlačенý brokát, cínový reliéf jsou označení pro výzdobnou techniku, která vytvářela na obrazech iluzi skutečné tkaniny. Čtvrtá kapitola Štěpánky Chlumské a Radky Šefců *Technika cínovaného reliéfu a pozdně gotický fond sochařství a deskového malířství bohemikální provenience* právě o této technice podrobně pojednává. Technika cínového reliéfu napodobovala vzhled luxusních atlasových látek nebo sametového brokátu nejen na obrazech, ale také na sochách. Nejlépe je možné studovat tuto techniku na pozdně gotických křídlových oltářích ze středoevropského regionu (Bavorsko, Rakousko, Slezsko, Malopolsko, Horní Uhry), kde se používala pro výzdobu tzv. svátečních stran křídel, které byly viditelné při otevření. Podrobné studium cínových reliéfů umožňuje také prokazovat vzájemné vazby mezi jednotlivými dílnami (např. opakující se dezény látek). Autorky uvádějí, že v českých zemích byla situace podobná, ale cínový reliéf se uchoval na menším počtu děl. Zajímavým zjištěním je, že užití cínového reliéfu je nejpočetnější na dílech vzniklých v Praze a středních Čechách, dále pak severních a severozápadních Čechách, což vysvětluje těsnějšími kontakty na norimberské dílny. Nově se objevuje užití cínového reliéfu na dílech z východních Čech. Autorky podrobně popisují jednotlivé etapy vzniku cínového reliéfu od návržení samotné matrice, přes vtláčení cínové fólie do formy, její vyplnění plnicí hmotou, vyjmutí z formy, dobarvení lazurní vrstvou a aplikaci na určené místo malby. V další části textu jsou podrobně popsány a diskutovány výsledky rozsáhlého materiálového průzkumu zaměřeného na díla ze Sbírkyně starého umění Národní galerie v Praze převážně bohemikální provenience. Výsledky tohoto rozsáhlého materiálového a technologického průzkumu jsou následně shrnuty v tabulce *Charakteristika cínových reliéfů (pressbrokátů)*, na jejímž zpracování se kromě Radky Šefců podílel také Václav Pitthard.

Následuje katalogová část monografie, kde jsou na čtyřiceti významných a reprezentativních malířských i sochařských dílech ukázány v předešlých kapitolách popsané výzdobné techniky. Sympatické je, že kromě popisu na každém díle použitých výzdobných technik je v úvodu krátce zmíněn použitý materiál a rozměry díla. Zajímavé je také uvedení jednotlivých vlastníků díla, což čtenáři umožňuje si udělat představu o jeho osudu. Neméně zajímavé jsou i informace o restaurování (vždy je uveden restaurátor a rok restaurování). Samozřejmě u každého popisovaného díla nechybí bohatá fotografická dokumentace a použitá literatura.

Monografie *Očím na odív* zcela určitě zvoleným tématem ražené výzdoby středověkých deskových obrazů a plastik osloví výzkumné pracovníky, historiky umění, restaurátory i chemiky, ale i laickou veřejnost, která prostě má jen ráda a zajímá se o středověkou malbu. Jednotlivé odborné texty jsou napsány čtivou a srozumitelnou formou, doplněnou o velké množství velmi kvalitních obrázků (detaily maleb, stratigrafie jednotlivých vrstev malby, ale také rentgenfluorescenční spektra). Čtenáři jistě ocení poznámky pod čarou, které kromě literárních odkazů text také doplňují a „dovysvětlují“, a obsáhlý seznam použité literatury. Nelze zmínit i dokonalé grafické zpracování publikace. Musím se přiznat, že po přečtení tohoto textu a následném zhlédnutí

expozice středověkého umění v Klášteře sv. Anežky České jsem se na obrazy či plastiky začal dívat nějak jinak než obvykle. Aniž bych si to uvědomoval, hledal jsem stopy po radělkách, studoval jsem tvary punců, hledal pressbrokáty.... A to je snad nejpřesvědčivější důkaz toho, že monografie naplnila svůj cíl.

Britský nositel Nobelovy ceny fyzik Stephen William Hawking prohlásil, že „největším nepřítelem poznání není neznalost, ale je to iluze vědění.“ Publikace *Očím na odív* iluzi vědění nevytváří, ale právě naopak vnímavému čtenáři každým řádkem naznačuje, že na konci našeho poznání v žádném případě nejsme a před námi je ještě mnoho skrytého. I za to je nutné autorkám a autorům tohoto díla poděkovat.

Připravuje se vydání e-knihy: ZNEHODNOCOVÁNÍ A OCHRANA MATERIÁLŮ PROTI VLIVŮM PROSTŘEDÍ

Jiří Příhoda

Tato e-kniha autora Ing. Jaromíra Tulky, CSc., připravovaná k vydání nakladatelstvím VUTIUM Brno, představuje v novodobé literatuře, která se věnuje problematice znehodnocování a ochrany materiálů, významný počin. Kniha zaujme svým širokým záběrem a rozsahem, kde obě tematická zaměření jsou systémově popsána velice precizně a podrobně. I když je v elektronické podobě primárně určena pro studenty technických vysokých škol jako studijní materiál, díky komplexnímu pohledu na problematiku a podrobnému rozpracování pro jednotlivé skupiny materiálů a prostředí se předpokládá využití širokou odbornou veřejností.

V kompaktní podobě e-kniha nejprve v první části systémově popisuje interakce materiálů a agresivního prostředí. Jsou popsány základní principy mechanismu, kinetiky a forem znehodnocování materiálů, zejména kovů a polymerů v chemických prostředích a v atmosférických podmínkách. V druhé části e-knihy jsou uvedeny nejvýznamnější ochranné systémy. Především je kladen důraz na výběr odolných

materiálů, konstrukční řešení, anorganické nekovové vrstvy, kovové a slitinové povlaky, organické nátěry a plastové povlaky. Kromě toho jsou v e-knize poskytnuty informace o inhibicích a destimulaci degračních procesů, a v závěrečné části o dočasné ochraně při skladování a přepravě s důrazem na konzervaci a ochranné balení.

Přílohová část e-knihy je určena k prezentaci organizací buď ve formě loga, nebo půlstránkové inzerce své činnosti, služeb a výrobků. V případě zájmu je možné kontaktovat přímo nakladatelství na adrese: vutium@vutbr.cz

FUTURE TALKS 019

Jana Fricová

Ve dnech 11. – 13. 11. 2019 se v auditoriu Ernsta von Siemense mnichovské Pinakothek der Moderne odehrál již 6. ročník konference FUTURE TALKS. Akce je pořádána pravidelně jednou za dva roky a je zaměřena na konzervaci a restaurování moderních materiálů. Jsou to právě moderní materiály, jejichž problematika se ve světě konzervování-restaurování ozývá stále hlasitěji a palčivěji, přičemž se nejedná pouze o předměty výtvarného umění, ale také o materiály stavebních prvků. Téma 6. ročníku konference bylo zaměřeno na povrchové úpravy.

Recepce povrchu vytváří první interakci s předmětem. Rychlý vývoj moderních materiálů a jejich povrchových úprav představuje široké pole působnosti pro umělce a designéry, ale také výzvu pro konzervátora-restaurátora, který musí respektovat jak technologii zpracování, tak umělecké dílo jako celek. Konference FUTURE TALKS 019 usilovala o reflexi role technologií povrchových úprav v moderním výtvarném umění a designu, od rozdílů ve vizuálních parametrech, jako je lesk,

mat, struktura, transparentnost či barva, po průzkum, dokumentaci a konzervátorsko-restaurátorský zásah v praxi. Hlavním organizátorem mezinárodní odborné konference je Oddělení konzervace při Die Neue Sammlung pod vedením Dipl. Rest. Univ. Tima Bechtolda, přičemž Die Neue Sammlung spravuje jednu z největších sbírek průmyslového designu na světě. Ve výzkumu se zaměřuje na vývoj nových konzervačních metod s ohledem na průzkum a poznání původních technologií. Die Neue Sammlung se také podílí na řadě mezinárodních výzkumných projektů, především v oblasti konzervace plastů a designérských výrobků.

Tři konferenční dny nabídly bohatou škálu zajímavých prezentací a odborných exkurzí. Úvodní část byla věnována krátkým příspěvkům v rámci posterové sekce. K výrazným příkladům tohoto bloku patřilo např. konzervování kůže humanoida či průzkum změn barevnosti ruského vesmírného skafandru. Z témat hlavních prezentací lze jmenovat především materiálový průzkum, způsoby a možnosti